

הרב אהרן ליב יעקבסון
רב בקהילת צע"י דמאנסי, נוא יורק

בענין טעימת מאכ"א וטעימה ביום תענית

א. איסור טעימת מאכ"א

בתשו' ריב"ש (סי' רפ"ח) ייסד דאסור מדבריהם לטעום (כלי לבלוע) מאכ"א, אפי' המותרים בהנאה, גזירה שמא יבלע מהם, והרי אפי' ח"ש אסור מה"ת. וכ"פ הרמ"א (יו"ד ק"ח, ה') בעקבותיו. ולכן רק נחלקו בגמ' ע"ז (סו:): בבת תיהא, אי ריחא מילתא, הא לבדוק ע"י טעימה וודאי אסור. ואף דהתם לענין יינם האסור בהנאה, הה"נ איסור אכילה גרידא.

ובתשו' צמח צדק (הקדמון, להרמ"מ קרומכאל, סי' מ"ז) חי' דלטעם הריב"ש שמא יבלע ח"ש לא אסרו חכמים בלא פלוג, אלא דווקא באיסור דאו' דינא הכי, הא דרבנן מותר לטעום, דתו ליכא למיגזר משום ח"ש האסור מה"ת. ועפ"ז התיר המבשל בורית המעורב בחלב לטעום את הבורית כדי לבדוק אם יש מספיק מלח, דמאחר שהחלב פגום, אין כאן כ"א איסור דרבנן. וכ"מ מהפרמ"ג (שפ"ד מ"ב, ד'), שפסק השו"ע (שם, ג') לקרוע את הכבד שתי וערב ולטעמו בלשונו כדי לבדוק אם ניטלה המרה דהבהמה טריפה, או אם רק נימוחה במקומה, שאם נימוחה יורגש עדיין טעמה בכבד, כמו שאמרו ז"ל, שהכבד כועס ומרה זורקת בה טיפה. ופי' הפרמ"ג דהא דמותר לטעום ספק טריפה, משום דאיסור טעימה מטעם ספק שמא יבלע, וא"כ בספק איסור הו"ל ס"ס ולקולא. הרי שלא קבעו איסור טעימה בלא פלוג, וא"כ לכאו' הה"נ לדידיה דבכל איסור דרבנן אין לאסור, דהו"ל כגזירה לגזירה.

ובהג"ה שבסוף הצ"צ (מבן המחבר) הק' על דברי אביו מגמ' חולין (ק"א:), דאמר רב יהודה אמר שמואל, קערה שמלח בה בשר, אסור לאכול בה רותח, משום דמליח כרותח וא"כ בלעה הקערה דם. ול"ד לצנון שחתכו בסכין של בשר שמותר לאכלו בכותח אם יטעמנו קודם, דהאי אפשר למטעמיה והאי לא אפשר למטעמיה, ופרש"י לפי שאסור הוא. אלמא אסור לטעום אפי' אי' דרבנן, דהא דם שבישלו או מלחו אסור רק מדבריהם. וכן הק' הפר"ח, ומשום כך יצא לאסור טעימת סתם יינם.

ובתשו' נודע ביהודה (תניינא יו"ד סי' נ"ב) דחה, דלעולם מותר לטעום ולפלוט אי' דרבנן, ומה שאסרו לטעום קערה שבלעה דם, משום דקים להו שבכדי

לעמוד על טעם הבלוע לא תספיק טעימה בלשונו או אפי' להכניס האוכלין לפיו ולפלטן, אלא יצטרך לבולען, וזה בוודאי אסור. אמנם למעשה חוכך הנוב"י להחמיר, שהמהרש"ל (הו"ד בב"ח יו"ד סי' צ"ו וש"ך שם מ"ב, ד') למד מכאן שאסור לטעום בשר בלשונו כדי לברר אם נמלח או לא, הרי שהבין שטעימה הנדרשת בלשונו לבר, ובכל זאת אסרין בקערה שמלח בה בשר, אע"ג שהוא אי' דרבנן, וכ"ש להכניס לפיו אי' דרבנן ולפלטו. והוסיף דגם מהרמ"א הנ"ל משמע דלא שנא דאו' לא שנא דרבנן, שלאחר שהביא דין הריב"ש לאסור טעימת איסור שכולל טעימת יינם, חילק לענין זילוף בין יי"ג, דאסור, לסתם יינם המותר בהנאה, דמותר. אבל לענין טעימה לא חילק, אלמא דאסור אפי' בסתם יינם. (וע"ש בש"ך שדן בעיקר דברי הרמ"א להתיר הנאה בסתם יינם, הא קיי"ל דאסור לכתחילה.)

והנה ביאר הש"ך (יו"ד מ"ב, ד') היתר טעימת הכבד משום דקים להו להגאונים דמילתא דלא שכיחא היא שתהא המרה נטולה לגמרי, הא לא"ה אסור לטעום בלשונו אפי' ספק איסור דאו' כהמהרש"ל. והט"ז (צ"ח, ב') ביאר דגם הריב"ש לא אסר כ"א הכנסת האוכלין לפיו, אבל לטעום בלשונו בלבד, ל"ח שמא יבלע, ומותר אף באי' דאו', ודלא כהמהרש"ל. וראיית הדרישה לדין המהרש"ל ממה דבעינן קפילא לטעום תערובת מבשא"מ, ואין מניחים לישראל לטעום, דחה, דהתם קים להו דלא סגי בטעימה בלשונו, שא"א לעמוד על טעם המעורב אא"כ יכניס התערובת לפיו, וזה וודאי אסור. אבל לטעום בלשונו בשר לבדוק אם הוא מלוח מותר, וע"ד דחיית הנוב"י הנ"ל. ואמנם הצד השווה שבהם, שנמנעו מלבאר ההיתר מטעם ס"ס כהפרמ"ג, ומותר אפי' להכניס לתוך פיו ולפלט, משמע שתפסו דאי' טעימה נגזר בל"פ וא"כ אסור לטעום גם אי' דכריהם. אך יש לדחות, דלעולם לא נאסרה הטעימה בל"פ, ומה דלא נחתי לביאור הפרמ"ג, משום דס"ל שאין להכניס עצמו לס"ס לכתחילה. משא"כ אי' דרבנן, די"ל שמתחילה לא נגזרה גזירה לגזירה, וכחצ"צ, והיינו אפי' להכניס האוכלין לפיו, ודו"ק.

יהיה איך שיהיה נ"פ להתיר טעימת אי' דרבנן בלשונו, דאיכא תרתי לטיבותא, שהרי הצ"צ התיר אפי' טעימה גמורה דרבנן כמפורש בדבריו, והט"ז התיר אפי' טעימת דאו' כשהטעימה רק בלשונו. (ודין הרמ"א שאין לחלק בין דאו' לדרבנן, בפשוטו מיירי בהכנסת היין לפיו, שבאותה טעימה איירי הריב"ש שהוא מקור דבריו.)

ב. טעימה בתענית יחיד

בט"ז הנ"ל הזכיר דין טעימה בתענית, וכ' דחלוק הוא משאר אי', דלשיטתו בשאר אי' מותר לטעום רק בלשונו, ואילו בתענית מותר להכניס אוכלין לפיו ולפלטן. אבל לא ביאר פרטי הדין ומקורו.

הנה איתא בגמ' ברכות (יד.): "בעי מיניה אשיאן תנא דבי רבי אמי מרבי אמי: השרוי בתענית מהו שיטעום? אכילה ושתייה קביל עליה והא ליכא, או דילמא הנאה קביל עליה והא איכא? אמר ליה: טועם ואין בכך כלום. תניא נמי הכי: מטעמת אינה טעונה ברכה, והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. עד כמה? רבי אמי ורבי אסי טעמי עד שיעור רביעתא." משמע שלמסקנת הגמ' רק אסור עצמו באכילה ולא בהנאה, אשר מזה"ט מותרת הטעימה, וא"כ צ"ב אמאי אינו מותר לטעום אפי' יותר מרביעית. ועי' בתוס' (ד"ה טועם) שכו' וז"ל: "פירש ר"ח שחזור ופולט דלא חשיב הנאה מן הטעימה אבל בולע לא אפילו בשאר תעניות ומשום הכי הפולט אינו צריך ברכה שאינו נהנה", עכ"ל. הרי שדייק לבאר ההיתר משום שאין טעימה כזו בכלל הנאה האסורה, ואינו משום שלא קבל ע"ע אי' הנאה. והיינו דלמסקנא נקטינן שקיבל ע"ע איסור ליהנות בחיכו, גם אם עפ"י דין ל"ח אכילה, אולם רק הנאה חשובה בכלל קבלתו, באופן דקים להו לחז"ל דיותר מרביעית מיהת בכלל הנאה חשובה האסורה. וכ"פ הבי"י (או"ח סי' תקס"ז) והלבוש (שם, ס"א) בהדיא, דטעם אי' רביעית משום דהנאה כזו אסורה, וגם אם לא יבלע כלום.

וכן מוכח בדעת תרוה"ד (סי' קנ"ח), שהתיר רחיצת פיו במים בתענת יחיד, ואפי' יותר מרביעית, אי משום דהמתכוון לרחוץ פיו אינו נהנה במידה מספיקה, אי משום שאין במים טעם להנות חיכו, וכדבעינן למימר לקמן, (ושם נביא לשונו). שמעינן מיהת דבהנאה תליא מילתא.

וכן צ"ל לדעת ההגמ"י [פ"א מהל' תענית אות ל', וכפי שפירשו בדעתו המג"א (תקס"ז, ד') והמ"ב (שם, ז')], שאסור לטעום אפי' קרוב לרביעית בב"א, ופירש דמה שהתירו בגמ' עד רביעית היינו ע"י הצטרפות כמה אכילות זו אחר זו, באופן שבכל פעם טועם ופולט מעט אבל סה"כ יש יותר מרביעית. (ההגמ"י כ' רק שאינו מותר אלא לטעום מעט מעט. אבל המג"א ומ"ב תפסו דצ"ל לפי"ז שע"י הצטרפות האכילות מיתסר, כדעת הרי"ץ גיאת, דאל"כ, לשם מה אמרו 'עד רביעתא'.) ודלא כהרשב"א לברכות (שם) בשם הרב האי גאון שהתיר לטעום כמה פעמים שירצה, ואפי' אם יש סה"כ יותר מרביעית, ובלבד שלא יכניס רביעית לפיו בב"א, עי' בשו"ע (תקס"ז, ב') ב' הדעות, ובמ"ב (שם, ח'), שהחיי"א סתם להחמיר, (ואילו הלבוש וא"ר הקילו, ע"ש). ופשוט דלהגמ"י האי' ביותר מרביעית הוא הנאה, דגם ע"י הצטרפות האכילות נמצא נהנה, אבל אם באת לפרש שהאי' ביותר מרביעית הוא מחשש שמא יבלע, מאי איכפת לך במה שסה"כ מכניס לפיו יותר מרביעית כ"ז שאין בפ"א יותר מן השיעור, וק"ל. (ומ"מ מה שאוסר ההגמ"י לטעום אפי' קרוב לרביעית בב"א הוא מחשש שמא יבלע, ועי' מש"כ בזה באות ג').

ואמנם הא וודאי ק', דמה בכך שבפחות מרביעית, או בטועם מים, אינו נהנה, אכתי ליתסר הכנסת האוכלין לתוך פיו מטעם אי' טעימה שמא יבלע כדמצינו בעלמא. והיינו אפי' להצ"צ ודעמיה, דהא אי' אכילה בת"י הוא דאו' מטעם נדר. וי"ל דאמנם אי' האכילה הוא מה"ת, אבל אין אי' ח"ש בנדרים וקונמות, וכדהביא הר"ן לשבועות (ט. בדפי הרי"ף) בשם י"א, "דהכא אי' הבא מעצמו הוא, וכיוון שלא נתכוון אלא לכזית, פחות מכזית היתר גמור הוא." ועי' בס' מו"ז (ח"א סי' ס"א), שהגר"י מסאלנט ז"ל הורה בשעת המגיפה לידור עיוה"כ הנאה מכזית אוכלין, וממילא לא יחול עליהו אי' יוה"כ, דאחע"א, וביוה"כ יוכל לאכול ח"ש בתורת היתר גמור, שאין אי' ח"ש בנדרים. וא"כ, ל"מ דלהצ"צ תהא הטעימה מותרת כה"ג, אלא אף להחולקים, י"ל דל"ח שמא יבלע כשאין בח"ש אפי' אי' דרבנן.

אכן, א"ז מוסכם, דעי' בר"מ (פ"ד מהל' שבועות ה"א) שכ', וז"ל: "מי שנשבע שלא יאכל היום כלום ואכל פחות מכזית פטור, שאין אכילה פחותה מכזית, והרי הוא כאוכל חצי שיעור מנבלות וטרפות וכיצא בהן, ואם אמר שבועה שלא אוכל דבר זה ואכלו חייב, ואפילו היה הדבר שנשבע עליו זרע חרדל אחד או פחות ממנו.", עכ"ל. הרי בהדיא דדין ח"ש בנדרים כבכל אי' תורה, ע"ש במשנל"מ באריכות. וכן דייק הר"ן (שם) ממ"ש הר"מ בפ"א מהל' נדרים (ה"ה), וז"ל: "האוסר על עצמו מין ממיני מאכל כגון שאמר תאנים אסורין עלי או תאנים של מדינה פלונית אסורים עלי או תאנים אלו אסורין עלי וכיצא באלו ואכל מהן כל שהוא לוקה מן התורה שנאמר לא יחל דברו, שאין לנדרים שיעור, שכל הנודר מדבר הרי זה כמפרש כל שהוא, אמר אכילה מפירות מדינה פלונית אסורין עלי או אכילה מפירות אלו אינו לוקה עד שיאכל כזית", עכ"ל, דממ"ש 'אינו לוקה', משמע דאי' מיהת איכא אפי' בפחות מכזית. וכ' הר"ן, "וכדבריו נ"ל, אע"פ שלא כתבתי כן בחידושי." ולפי"ז הדק"ל.

והיה מקום לתרץ בפשיטות דהר"מ ודעמיה חולקים על עיקר דין הריב"ש, ול"ל אי' טעימה מחשש שמא יבלע גם במאכ"א. (ורק באיסוה"נ אסורה מצד עצמו). אמנם, מלבד מה שאין לחדש מח' חדשה שלא הוזכרה בפוסקים, אכתי יקשה לן מדברי הריב"ש בעצמו, דלעיל מיניה (סי' רפ"ז) כ' בהדיא דהיכא שקבל ע"ע תענית, אסור בח"ש אבל לא בטעימה, וז"ל: "ומה שאמרו בברכות: אכילה ושתייה קביל עליה; לא לומר שיהיה כמפרש חצי שיעור, אלא למעט הנאת טעימה אמרו כן; כלומר, כיון שאין אסור אלא מחמת קבלתו, אין לאסרו מחמת חצי שיעור, אלא באכילה גמורה, אבל בהנאת טעימה, לא. ואע"פ שבשאר אסורין יש לאסור אפילו טעימה, מדרבנן, מיהא הכא, לא קבל עליו אלא אכילה, דהיינו שיעור שלם, ונאסר ג"כ בחצי שיעור, משום דחזי לאצטרופי, ולא נכנסה כלל

הנאת טעימה בחצי שעור של אסור קבלתו. או דלמא, הנאת טעימה ג"כ בכלל קבלתו, שיהא אסור בה מדרבנן, כמו בשאר אסורים; ופשטינן: דטועם, ואין בכך כלום, שאין זה בכלל קבלתו.", עכ"ל. הרי בהדיא אי' ח"ש בת"י למרות מה שלא היה ח"ש בכוונת קבלתו, ובכל זאת אין כה"ג אי' דרבנן לטועם, הגם שבתשו' הסמוכה (רפ"ח) ביאר דאי' טעימה מחשש שמא יבלע, והדברים מרפסין איגרי.

ונל"פ, דהנה הנודר בוודאי אינו מקבל ע"ע אי' ח"ש וכ"ש אי' טעימה, דאכילה קביל עליה, הנאה (עכ"פ שאינה חשובה) לא קביל עליה. אמנם מאידך, אין שום אומדנא דמוכח לבטל הנדר מטעם נדרי טעות אילו יאסר עליו ממילא ח"ש או אפי' טעימה לאחר שקיבל ע"ע שלא לאכול כזית. ומעתה, איברא דהוא קבל ע"ע רק כשיעור, אבל היות שכן, נאסר עליו ממילא ח"ש מה"ת, דחזי לאיצטרופי. משא"כ טעימה, שאינו מתכוון לבלוע כלל ולכן לא חזי לאיצטרופי, (עפ"י, אא"כ יבלע בשוגג), לכן לא נאסרה עליו הטעימה ממילא מה"ת. ואף דבשאר אי' עשו החכמים סייג שמא יבלע, היינו באי' קיימים שאסרה התורה. אבל באי' שאסר ע"ע, הרי הוא הבעלים, ולא נחתי אינהו לאסור עליו יותר ממה שאסר ע"ע.

ויתכן דמה שאין מוסיפים חכמים סייגים לאי' שאסר ע"ע, משום דחיוב החכמים לעשות סייגים נלמד בגמ' יבמות (כא.) מדכתיב 'ושמרתם את משמרת', ודרשינן, עשו משמרת למשמרתי, 'למשמרת' דייקא, דהיינו למצ' דאו', אבל אין גוזרין גזירה לגזירה, דהו"ל משמרת למשמרת, וכדפרש"י בריש ביצה (ב: ד"ה והתניא). וה"נ דכוותה, אין עושין סייג כדי לשמור על אי' שאסר ע"ע. ואע"ג דסוכ"ס הרי קם הוא בבל יחל דאו', מי עדיף מאי' דרבנן שגם הוא בכלל לא תסור ובכל זאת ל"ח משמרת למשמרתי.

כנלע"ד בכוונת הריב"ש, ונמצא א"כ שאין אי' טעימה מחשש שמא יבלע תלוי במח' הראשונים בדין ח"ש בנדריים, וכמו שנתבאר.

ג. שיטת הראב"ה

ביארנו לעיל דבת"י אין אי' טעימה מחשש שמא יבלע, דא"כ היה אסור לטועם אפי' פחות מרביעית כבשאר אי', אבל אכתי אסור לטועם יותר מרביעית מטעם קבלתו, שכללה הנאה חשובה כזו. אכן, נראה שלהראב"ה שיטה אחרת.

דהנה חי' הראב"ה (הל' תענית, סי' תתס"א, הו"ד במרדכי פ"ק דתענית סי' תרכ"ו) דכי היכי דטעימה מותרת, ה"נ לעיסת עצי קנמון ללחלח את הגרון. וז"ל: "ונראה לי דכיון דאסקינן בהנאה לא קיבל עליה, דיכול לכוס עצי קנמון ולקריצ"א בלע"ז ללחלח גרונו ולפלוט. ואמרינן בפרק כיצד מברכין (כס"א)

זנגבילא ביומי דכיפורי פטור, והוא הדין נראה לי דמותר, ופטור דנקיט משום דשייך באכילה גמורה חיוב חטאת, וכדאמרינן במסכת שבת, כל פטורי דשבת פטור אבל אסור, מכלל דשאר פטור לא, ואפילו [אם] ביום הכיפורים היה אסור, התם משום דטובת הנאה נאסרו בו מה שאין כן בשאר תענית, ותו דדאורייתא הוא, עכ"ל.

ולכאור' ק', היאך מדמה כ"כ בפשיטות לעיסת קנמון לטעימת פחות מרביעית, הלוא למסקנת הגמ' יותר מרביעית מיהת אסור, והיינו לכאור' משום שהנאה חשובה דרך פיו עכ"פ קיבל ע"ע, וכנ"ל. וא"כ מאן יימר שהנאת לחלוח הגרון היא כשיעור ההנאה המתקבלת מטעימת פחות מרביעית, דלמא דומה יותר להנאה חשובה המתקבלת מטעימת יותר מרביעית, ואפי' אם לועס פחות מרביעית. ושמא י"ל שנקט הראב"ה שכל מיני ההנאות המתקבלות מפחות מרביעית שוות.

ולולי דמסתפינא הייתי מתרץ באופן יותר מרווח, דאמנם הר"ח ותרוה"ד והב"י פי' דלמסקנת הגמ' המקבל ע"ע להתענות נטכוון לאסור עכ"פ הנאה חשובה, וה"ט דיותר מרביעית אסור, אבל נראה דהראב"ה תפס דלמסקנא לא קבל ע"ע שום הנאה, אפי' הנאה חשובה, כפשטות ל' הגמ', וממילא פשיטא ליה דמותר ללעוס הקנמון, דכל ההנאות שוות להיתירא, עד שיאכל, דאכילה ושתייה קביל עליה, הנאה לא קביל עליה. ומה שאסור לטעום יותר מרביעית, צ"ל לפי"ז שהוא מחשש שמא יבלע, דהא איסור"נ אי"כ אפי' הנאה חשובה. אבל בפחות מרביעית ל"ח שמא יבלע.

שוב מצאתי בעזה"ת שכן פי' בביאור הגר"א (תקס"ז, ב') בשם הרשב"א, דהטעם שאסרו לטעום יותר מרביעית הוא מחשש שמא יבלע, ולא מטעם הנאה. וכוונתו למ"ש בחי' הרשב"א לברכות (שם), וז"ל: "רב אמי ורב אסי טעמי עד שיעור רביעתא, כתב רבינו האי גאון ז"ל דאפי' בפעם אחת אם יודע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום", עכ"ל. וכבר הזכרנו עיקר השיטה לעיל באות ב', אבל הנחנו דמ"ש 'אם יודע וכו'" אינו סיבת גוף האיסור לטעום יותר מרביעית, כ"א תנאי נוסף בכדי להתיר, דאילו סיבת האיסור מטעם הנאה כאינן רבוותא. (ובכל זאת מותר לטעום עד רביעית כמה פעמים שירצה.) אבל הגר"א מפרש דלשיטה זו סיבת האי' לטעום יותר מרביעית היא שמא יבלע, ולא מטעם הנאה, וה"ט גופא דמותר לטעום עד האי שיעורא בפעם אחת, ואפי' כ"פ, דאילו היה האי' מטעם הנאה, היינו אוסרים לטעום יותר מרביעית ע"י הצטרפות כמה טעימות כדעת ההגמ"י הנ"ל. כן נ"ל בכוונת הגר"א.

והנה מעצם פי' זה שביותר מרביעית הוא דחיי' שמא יבלע אין סתירה לדין הריב"ש לאסור בעלמא טעימת מאכ"א אפי' משהו שמא יבלע. וכן ממה

שמפרש ההגמ"י דשיעור רביעית שבגמ' היינו ע"י הצטרפות כמה אכילות קטנות, דאילו קרוב לרביעית בב"א חיי' שמא יבלע, הא בכמות קטנה ל"ח שמא יבלע. די"ל שגם להראבי"ה והרשב"א והגמ"י חיי' בעלמא שמא יבלע אפי' בטעימת משהו, ומה שאינו חושש כאן בפחות מרביעית, או פחות משיעור קרוב לרביעית, שאני אי' ת"י שקבל ע"ע, וכביאור הריב"ש בעצמו שהבאנו באות ב'. ואמנם סברו הני רבוותא דביותר מרביעית, או יותר מקרוב לרביעית, חיי' שמא יבלע אף באי' מחמת קבלת עצמו, שבכמות כה גדולה קרוב ביותר למכשול.

אבל מהמשך דברי הראבי"ה מוכח דאין עיקר דין אי' טעימה דעלמא מוחלט אצלו, שכן מספק"ל אם אפי' ביוה"כ (שכמובן אינו תלוי בקבלתו) יש להחמיר לאסור לעיסת קנמון, וטעמיו להחמיר "משום דטוה"ז נאסרו בו וכו' ותו דדאו' הוא." הרי שמספק"ל רק אם אפי' באי' דאו' אסרינן טעימה מחשש שמא יבלע, ואילו בדרבנן, וכן באי' מחמת קבלתו, משמע דפשיטא ליה דל"ח.

ואמנם יהיה נפק"מ בין ב' הביאורים שהצענו בראבי"ה, דלביאור הראשון שאי' טעימת יותר מרביעית מטעם הנאה, אין כל מקור לאסור לדעת הראבי"ה אפי' טעימה יותר מרביעית באי' דרבנן, ואפי' באי' דאו', שאינו מחמת קבלתו, שהרי אינו תלוי בהנאה, וא"כ אפי' יותר מרביעית בכלל ס' הראבי"ה אם צריך לחוש בדאו' שמא יבלע. משא"כ לביאור הב' אליביה, דיותר מרביעית אסור בת"י מחשש שמא יבלע, ולא מטעם הנאה, דמוכח לפי"ז דבכל האי' (עכ"פ אי' דאו') אסור לטעום יותר מרביעית, שמא יבלע, ובוזה מיהת מודה להריב"ש, ובפחות מרביעית בלבד הוא דמספק"ל.

ונראה להוכיח דביאור הב' הוא הנכון, שהרי לביאור הא' צ"ל דס' הראבי"ה אפי' ביוה"כ הוא גם ביותר מרביעית, ול"מ כן מדבריו, שבפשטות מניח דדין הקנמון כפחות מרביעית, וא"כ צ"ל מותר, ומספק"ל אם ביוה"כ יש לאסור אפי' פחות מרביעית. מה עוד, דלביאור הא' יוצא דבשאר ת"צ שהן מדבריהם, וגם אינן תלויות בקבלתו, טעימת אפי' יותר מרביעית צ"ל מותרת, ומסתימת דברי הראבי"ה על הגמ' (ס' מ"ח) משמע דכל התעניות שוות בדין הגמ' לחלק בין פחות מרביעית ליותר ממנה, ורק ביוה"כ מספק"ל לקמן (בסי' תתס"א) אם חמיר טפי, וכנ"ל. אלא העיקר כביאור הב'.

ד. דין טעימה בת"צ

ע"כ לענין טעימה בתענית יחיד. לענין ת"צ, עי' בפנ"י לברכות (שם) שמצד א' קיל מת"י, שהרי אי' טעימת יותר מרביעית בת"י מטעם הנאה, (לפי פי' המקובל, דלא כהגר"א בשם הרשב"א וביאורינו הנ"ל בראבי"ה), דהנאה חשובה קביל עליה, וא"כ בת"צ שאינה תלויה בקבלתו, יהיה מותר לטעום אפי' יותר

מרביעית, דבת"צ אסרו חכמים אכילה, שבכלל הגדרתה בליעה, ולא שאר הנאות, ואפי' אותן שהן דרך פיו. ואמנם אין כן דעת הפוסקים, משום דבנוסף לאי' הנאה חשובה, איכא בטעימה חשש שמא יבלע, מר כדאית ליה, ובוזה חמור מאי' שקבל ע"ע דל"ח לכך לרוב פוסק', וכמשי"ת. ואפי' הראבי"ה, שהוא המיקל ביותר, אסר עכ"פ יותר מרביעית בכל התעניות מחשש שמא יבלע, ועכ"פ ביוה"כ חוכך להחמיר אפי' בפחות מזה"ט, הכל כנ"ל.

ושאר הפוסקים החמירו יותר, ומצינו ביניהם עוד ג' או ד' שיטות. המהרי"ל (הל' תענית, סי' י"ג) נשאל אם מותר לשפשף פיו כשקם ממטתו ביום התענית. והשיב "דהוא אינו מונע מלעשות אף כופף צוארו שלא יזובו המים לגרון, וח"ו לעשות כן ביום הכפורים." ונראה דלאו מטעם אי' רחיצה אי' עלה, ואף לא משום חומרת עינוי, שהרי בט"ב משמע דמותר, אלא חשש המהרי"ל שמא יבלע, וזהו שהדגיש שהקפיד לכוף ראשו. ולפום ריהטא, ס"ל להמהרי"ל כהצ"צ, דדווקא באי' דאו' חיי' שמא יבלע, ולא בדרבנן.

אולם בדרכ"מ (תקס"ז, א') הביא בשם המהרי"ל להחמיר גם בט"ב, וכן הביאו הרא"ש (פ"ק דתענית, סי' ט"ו) וב"י בשם הר"י הברצלוני, וכ"פ הטור. והיה מקום לפרש דטעמייהו חומרת עינוי, אבל הריב"ש (סי' רפ"ז) ביאר טעמייהו דחיי' שמא יבלע, ומה דמותר לטעום פחות מרביעית (ולשטוף פיו) ביתר ד' הצומות, היינו משום דהני תלויין מעיקרא בקבלתן, דרצו מתענין וכו', וא"כ דינייהו כת"י.

והתוס' (שם ד"ה או דילמא) החמירו עוד יותר, וז"ל: "או דילמא הנאה קביל עליה – האי לישנא משמע דמיירי בתענית יחיד שקבל עליו אבל בתענית הכתוב לא", עכ"ל. ופי' הריב"ש (שם) דלדידהו הטעימה אסורה אף ביתר ד' הצומות מחשש שמא יבלע. וצ"ל דאע"ג דרצו מתענין וכו', לאחר שקבלום חייבים להתענות בהם מתק"ח ככל חיובים מדבריהם, ולא רק מטעם נדר או מנהג, שכן התנו חכמים, שאם יקבלום, הרי חייבים להתענות בהם.

והנה משמע דלדעת התוס' והטור חיי' שמא יבלע אף בדרבנן, ודלא כהצ"צ. ויש לדחות, דהד' צומות הם מדב"ק וחמירי, ע"ד המבואר בפרמ"ג בפתיחה הכוללת (ח"א, י"ח) להחמיר בס' דרב"ק.

גם בתרוה"ד (סי' קנ"ח) החמיר לאסור רחיצת הפה בכל ד' הצומות כהתוס' ובפשוטו מטעמייהו, שמא יבלע, ורק בת"י ל"ח לכך כנ"ל. ואולם בב"י הציע דאולי החמיר יותר מהתוס', והרי כאן שיטה רביעית, דהתוס' אסרו כל טעימה 'בתענית הכתוב', משמע דבת"צ שאינה כתובה, רק גזרו לפי שעה על כל צרה שלא תבוא, דינה כת"י. וכ"פ שעה"צ (תקס"ז, ד') בדעת הגר"א (שם, א'). ואילו תרוה"ד סתם "דבת"צ לא כשר למיעבד הכי", משמע דבכל ת"צ דינא הכי,

ול"ד בכתובים. ודחה הב"י דצ"ל דל"ד קאמר, שהרי שאר ת"צ תלווי בקבלתו וא"כ דינה כת"י.

אכן, יעויין בשו"ע (תקס"ב, י"ב) שהביא ב' דעות אם בזה"ז צריך כל יחיד לקבל ע"ע תענית שגזרו על הציבור במנחה שלפניו. דבדעה קמייתא סבר דא"צ, "אלא ש"ץ מכריז התענית והרי הוא מקובל." וי"א דה"מ בא"י שהיה להם נשיא שגזירתו קיימת על כל ישראל, אבל בחו"ל צריך כל הציבור לקבל ע"ע כיחידים. וע"ש במ"ב שיש להחמיר כדעה קמייתא, וא"כ, ה"נ י"ל שתהא כל ת"צ נידונה כד' הצומות לשיטה זו, דתו לא תליא בקבלתו. אך יש לדחות, דגם לדעה קמייתא בעינן קבלה, רק ס"ל דאהניא קבלת הש"ץ לכל הציבור, ועוד חזון למועד.

להלכה, המחבר (תקס"ז, א') פסק דהשרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית ובלבד שיפלוט, וביזה"כ וט"ב אסור. ופי' המ"ב (ס"ק ד') דא"א לומר שלא קיבל עליו, דהני לאו בקבלתו תליא, ואפי' בפחות מרביעית אסור. ומה שלא החמירו בשאר ד' הצומות, פי' הגר"א (שם) דהני כיוון דברצו תליא, א"כ תליא בכונה. והיינו כהטור ודעימיה כפי שפי' הריב"ש. אבל הלבוש (שם, ב') פי' דהמחבר אסר ביה"כ אפי' פחות מרביעית מפני שהוא דאו', "ובט"ב, שהחמירו בו ג"כ." משמע דדרך כלל ל"ח שמא יבלע באי' דרבנן, כהצ"צ, ורק בט"ב החמירו, וע"ד מה שהשווהו ליה"כ לענין עינויים. אכן, אין נפקותא לדין, שכבר כ' הרמ"א, "ויש מחמירין בכל ת"צ, והכי נוהגין." (ופי' הגר"א, דהיינו הכתובים, ודלא כאותו צד בב"י אליבא דתרוה"ד, וכ"פ המ"ב בס"ק ה'). הרי דחיי' שמא יבלע אפי' בדרכנן, ודלא כהצ"צ. אלא שכבר דחינו דשמה בדב"ק החמירו.

ה. רחיצת הפה בתענית

כבר הזכרנו מדברי הפוסקים ב' דינים המסתעפים מדין טעימה, רחיצת הפה ולעיסת עצי קנמון וכד' ללחלח את הגרון. כאמור, התרוה"ד (סי' קנ"ח) התיר רחיצת פיו במים בתענית יחיד מב' טעמים. הא', "דדווקא הרוצה לטעום אסור ביותר מרביעית, דכיון דמתכוין לטעום מיתהני מיניה אע"ג דפולט. אבל המתכוין לרחוץ פיו לא מיתהני ליה אפי' יותר מרביעית, אם חוזר ופלטן." והב', "דדווקא תבשיל ושאר משקים לא שרי אלא עד רביעית, משום דבטפי מרביעית אית ליה הנאה אפילו אי פליט. אבל מים אפילו ביותר מרביעית לא חשיב מיתהני, כיון דפליט." ונפק"מ בין ב' הטעמים, לרחוץ פיו ביותר מרביעית משאר משקין, עי' מ"ב (תקס"ז, י"ב) דאפשר שיש להחמיר. והא דל"ח שמא יבלע, ואפי' ביותר מרביעית, אע"ג דאי' אכילה בתענית יחיד דאו' מטעם נדר, צ"ל דאין אי' ח"ש באיסור מחמת עצמו, וכדעת הי"א שבר"ן הנ"ל. א"נ אף אם יש אי' ח"ש

וכמשמעות הר"מ, לא נחתי חכמים לאסור עליו יותר ממה שאסר ע"ע, וכדהעלנו לדעת הריב"ש.

אבל אין לומר לדעת תרוה"ד גם בעלמא ל"ח שמא יבלע, או עכ"פ היכא שכוונתו לרחוץ פיו במים ולא לטעום, שהלא ביאר באותה התשו' דכ"ז לענין תענית יחיד, דאילו ת"צ "לא כשר למיעבד הכי ביום תעניתו." ולא חילק בין יוה"כ לשאר תעניות, והיינו משום דבכולהו חיי' שמא יבלע, וכמבואר בהדיא בב"י (תקס"ז) ולבוש (שם, ס"ג) אליביה. ואף דשאר ד' צומות מדבריהם, ס"ל דגם באי' דרבנן אסרו הטעימה ודלא כהצ"צ, א"נ חמירי הני שהן מדב"ק, הכל כמו שנתבאר באות הקודם בעיקר אי' טעימה בת"צ.

אכן, כ"ז לדעת תרוה"ד, דאילו המהרי"ל (סי' י"א) התיר רחיצת הפה בכל התעניות חוץ מיוה"כ, וכ' ע"ע, "דהוא אינו מונע מלעשות אף כופף צוארו שלא יזוכו המים לגרון, וח"ו לעשות כן ביום הכפורים." והיינו דל"ח לא להנאה חשובה דרך פיו בת"י התלויה בקבלתו, ולא לשמא יבלע, השייך לכל התעניות. אבל ביוה"כ מיהת אסור, בפשוטו משום דבאי' דרבנן ל"ח שמא יבלע, עכ"פ במים שאין להם טעם, וכשהוא דרך רחיצה, ובדאו' חיי' אף כה"ג. אבל לכאו' אין לפרש דביוה"כ אסר מטעם רחיצה, דא"כ אף בט"ב היה לו להחמיר, דרוב דיני אי' הרחיצה בו שווין ליוה"כ. ואמנם למה שהביא הדרכ"מ בשם המהרי"ל להחמיר גם בט"ב, היה מקום לפרש דמטעם אי' רחיצה איי' עלה, אלא דעיקר הדבר לחוש לאי' רחיצה אינו במשמעות הראשונים, וכמו שאבאר בסמוך.

להלכה, המחבר (תקס"ז, ג') פסק כתררוה"ד, שאין כשר לרחוץ פיו בת"צ, אבל בת"י מותר במים אפי' יותר מרביעית. והק' המג"א (ס"ק ר'), שלא היה להמחבר לאסור בכל ת"צ, דבעיקר אי' טעימה החמיר רק ביוה"כ ובט"ב בס"א, ופי' המג"א דכוונת המחבר כאן לאסור רחיצת הפה ביותר מרביעית, דאסור בכל ת"צ. והיינו משום דבמכניס שיעור כה גדול לפיו יש לחוש ביותר שמא יבלע, באופן דאף אם בעלמא ל"ח בדרכנן, כה"ג חמיר משום חשש קרוב. (ובת"י אכתי ל"ח מהטעמים שביארנו.) ואמנם לדידן דקיי"ל כהרמ"א לאסור טעימה בכל ת"צ גם בלא"ה אסורה רחיצת הפה במים שמא יבלע מהם משהו.

והנה עי' במ"ב (ס"ק י"א) דבמקום צער יש להתיר רחיצת הפה בכל ת"צ רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ואפילו בט"ב כשהוא בצער גדול, ורק ביוה"כ יש להחמיר גם בזה, וכמבואר בחיי"א (קל"ב, כ'). וסיים שכ"כ בא"ר. אך ע"ש בא"ר (ס"ק ה') דעיקר סברת הא"ר להקל משום דאין במים טעם ואין החיך נהנה כלל. ודבריו תמוהים, דמה בכך שאינו נהנה, הלוא בת"צ ל"מ איסוה"נ, ואפי' הנאה דרך החיך, כ"א אי' אכילה, ומה דאסרו טעימה הוא מחשש שמא יבלע. ואולי כוונת

הא"ר דמאחר שאינו נהנה בטעם המים, ל"ח שמא יבלע. ול"מ כן מדבריו. וא"כ הצד להקל הוא ע"פ המהרי"ל בלבד, וגם הא"ר הזכירו בסוף דבריו. ובדרכ"מ הביא בשמו להחמיר גם בט"ב. אולם יש לצרף גם דעת הראב"ה דלא ברירא ליה אי טעימה פחות מרביעית אפי' ביוה"כ, ולא הזכיר צד להחמיר בטעימה בט"ב.

ו. רחיצת הפה במשקין שאינן ראויים לאכילה

ע"כ לענין רחיצת הפה במים. אבל לדעת הצ"צ, בוודאי צ"ל מותר לרחוץ פיו במשקין מרים שאינן ראויין לאכילה, והרי"ז כנדון דידיה דחלב שבבורית ממש. שאף אם באנו לחוש לאי' אכילה בד' צומות שהוא מדב"ק, הרי שלא כדרך אכילתו בוודאי רק אי' דבריהם, ואפי' ביוה"כ, וכמ"ש הר"מ (פ"ב משביתת עשור ה"ה), "אכל אוכלים שאינן ראויין למאכל אדם כגון עשבים המרים או שרפים הבאושין או ששתה משקין שאינן ראויין לשתייה כגון ציר או מוריים וחומץ חי אפילו אכל ושתה מהן הרבה הרי זה פטור מן הכרת אבל מכין אותו מכת מרדות". וכ"ה ברמ"א (תרי"ב, ט').

מה עוד, יתכן דאם רוחץ פיו במאוטווא"ש מותר אף לדעת בן הצ"צ והנוב"י שנטו להחמיר לאסור טעימה גם באי' דרבנן, דעדיף מעשבים המרים וחומץ חי וכיו"ב, דהני עדיין ראויין לאכילה ע"י תיקון, ואם יתקנם הרי אסורים, רק מיקרי שלא כדרך אכילתן כ"ז שהן מרים או חיים. משא"כ נבילה שא"ר לגר, דתו לא מיקרי נבילה, ואפי' יתקנו אח"כ מותר באכילה, וכמבואר בחו"ד (ק"ג, א'), וה"ט דהיתר שרץ שרוף (יו"ד פ"ד, י"ז) - אלא שלפ"ז צ"ל מותר אף לבריא, ע"ש בגר"א ונו"כ). וכ"ש מאוטווא"ש דידן שאינו אוכל בכלל, ושוב לא שייך בו שמא יבלע, שאפי' יבלע אי"כ אי' אפי' מדבריהם, דקיל מחומץ חי ודכוותיה האסורים עכ"פ מדרבנן.

ועי' תשו' רבבות אפרים (ח"ג, שס"א) בשם הר"ש איידר ז"ל שלמד מדברי המ"ב (תקס"ז, י"ב) שחומץ ודברים שאינם ראויים לשתייה דינם כמים, ליאסר בהם רחיצת הפה בשאר ת"צ. וכוונתו למ"ש שם מהמג"א (שם, ד') להתיר רחיצת פיו במשקין הרעים אפי' ביותר מרביעית בתענית יחיד. אלמא דגם משקין הללו היו בכלל אי' טעימה, ויצאו להקל בת"י, התלויה בקבלתו, דאל"כ פשיטא, מאי קמ"ל. וממילא דינם בת"צ ג"כ כמים, ליאסר הרחיצה בהן אפי' בפחות מרביעית. וכע"ז כבר העלה הרב מט"א (באלף למטה תרי"ג, ה'), דמ"ש המג"א להקל בחומץ, היינו בת"י דווקא, אבל בת"צ אסור, כדין מים. וכ"פ בגוף הספר (שם, ג'). ולענ"ד אין משם ראייה, דלעולם אין בשום תענית אי' טעימה בחומץ ודכוותיה מחשש שמא יבלע, שאפי' יבלע הו"ל שלא כדרך אכילתו, וכהצ"צ,

ועדיף בזה ממים. ואולם בת"י הוצרכו המג"א ומ"ב להורות דמאחר שהם מרים, גם הנאת טעימה אין בהם כלל, דאל"כ היו אסורים בתענית יחיד התלויה בקבלתו הכוללת הנאה חשובה לחיך מצ"ע, למרות דל"ח כה"ג אכילה, ובזה חמורה ת"י מת"צ וכמו שנתבאר, קמ"ל דל"ח הנאה כלל.

והנה הביא הרבב"א (שם) בשם הגרמ"פ ז"ל לאסור רחיצת הפה במאוטווא"ש בט"ב (וכ"ש יוה"כ) מטעם אחר, דאת"ל שאי"כ אי' טעימה מחשש שמא יבלע, סוכ"ס אסורה רחיצת הפה מטעם אי' רחיצה. (וכ"מ קצת ממ"ש הרמ"א אי' רחיצת הפה ביוה"פ בסי' תרי"ג בהדי דיני אי' רחיצה, ולא בסי' תרי"ב העוסק באי' אכילה. ויש לדחות.) אמנם, ל"מ מסתימת הראשונים והפוסקים שיהא אי' מצד רחיצה, שהריב"ש וב"י ולבוש ודעימיהון דנו אפי' ביוה"כ רק מצד חשש בליעה.

וכן מוכח מדברי הסמ"ק (מצ' רכ"א במהדורת סאטמר, תרצ"ה. אבל לא במהד' ירושלים מצ' רי"ח), וז"ל: "אבל לרחוץ פניו ופיו ושיניו אסור, פניו משום תענוג, פיו ושיניו משום דאפילו חצי שיעור אסור מן התורה, (כלומר אפי' כל שהוא) ושמן יבואו לו מים בגרונו", עכ"ל. הרי דאין ברחיצת פיו משום רחיצה.

ונראה משום דמאחר שכל כוונת הרוחץ את פיו היא להעביר את הרירים שבפה, אינה בכלל רחיצה של תענוג, ל"מ לדעת המג"א (תרי"ד, א', ע"ש בבה"ט ס"ק א') שהתיר רחיצה כדי להעביר את הזוהמא, אלא אף להט"ז (תרי"ג, א') שאסר, י"ל דהרירים שבפה בכלל לכלוך שמותר להעבירו לכו"ע. ויתכן דגם הגרמ"פ ז"ל יתיר כשכוונתו להעביר הרירים ולא לשם מניעת ריח רע מהפה, שהוא נדון הרבב"א, ע"ש. ובוודאי יש להקל אף לדידיה לשטוף את הפה ביוה"כ היכא שהקיא, דאז הוא לכלוך של ממש. ואמנם דווקא במאוטווא"ש או חומץ וכיו"ב דברים המרים, דאל"כ אסור שמא יבלע, שאינו כ"כ פשוט להתיר טעימת מים כה"ג מטעם כבוד הבריות, ונראה דעדיף במאוטווא"ש מבחומץ, למרות שנהנה יותר, משום שאינו אוכל כלל ואולי גם להחולקים על הצ"צ שרי כה"ג, וכמשכ"ל.

ז. לעיסת עצי קנמון

הרמ"א (תקס"ז, ג') התיר לעיסת עצי קנמון ושאר בשמים ועץ מתוק ללחלח את גרונו ולפלוט, מלבד ביוה"כ דאסור. ומקור הדין דברי הראב"ה, שהובאו בלשונם לעיל (אות ג'). ותמה המג"א (ס"ק ח'), דאף שכ"ה בראב"ה, הלוא המחבר (ס"א) אסר כל טעימה גם בט"ב, והרמ"א גם בשאר ת"צ, וא"כ לדידן אסור בכולן. וכ"פ המ"ב (ס"ק י"ג). אבל הלבוש (שם, ג') הקיל, דע"כ לא אסרינן אלא מחשש שמא יבלע, ובזה ל"ח, שיכול האדם לעמוד ע"ע שלא לבלעו. וסיים,

"אבל ביוה"כ מיהא אסור משום שיש בו הנאה, והתם עינויי בעינן, דועניתם כתיב." (ומשמע דלענין זה לא השוו ט"ב ליוה"כ, אע"ג שהלבוש הוא שביאר אליבא דהמחבר שיעקר אי' טעימת פחות מרביעית בט"ב משום שהחמירו בו כביוה"כ.)

ונראה שבוודאי אין כוונת הלבוש לאסור כל ההנאות ביוה"כ, [דעי' מג"א (תרי"ב, ד') דפשוט שלהריח מותר, ואף עינויים האסורים אינם אלא מדרבנן להרא"ש ורוב הראשונים]. וגם אין ר"ל ששונה הגדרת אי' האכילה שביוה"כ משאר אכילות, דא"צ שיבלע, שגם ז"א, דאדרבה, ילפינן ממה דאפקיה רחמנא להאי' בל' עינוי דאינו חייב עד שיבלע ככותבת. אלא כוונת הלבוש ע"ד אסמכתא, דהיות דאפקיה רחמנא לאי' אכילה בל' עינוי, מסתבר שיאסרו חכמים עכ"פ כל ההנאות שהן דרך פיו. ואם אסרו כבר שאר הה' עינויים, מי לא מסתברא שיאסרו גם עינויים הקרובים יותר לאכילה. וכן יל"פ בכוונת הראב"ה גופא במ"ש דיוה"כ שאני "משום דטוה"נ נאסרה בו".

והנה השגת המג"א ומ"ב היא רק על מה שהתיר הרמ"א לעיסת הקנמון בת"צ ול"ח שמא יבלע. אבל בת"י גם לדידהו ש"ד כשלועס פחות מרביעית. ולמש"כ לעיל (אות ג') יש מקום לאסור בת"י, ואפי' להלבוש דל"ח בת"צ אלא ביוה"כ, די"ל שהיתר הראב"ה הוא לשיטתו, דלמסקנת הגמ' לא קבל ע"ע שום איסור"ג, וכפי' הגר"א לדעת הרשב"א, ולכן כי היכי דטעימה פחות מרביעית מותרת ה"נ לעיסה ללחלח גרונו. אבל להר"ח וב"י ודעימיהון, שפי' דלמסקנא קבל ע"ע הנאה חשובה, אפשר שגם הנאה כזו בכלל קבלתו, וגרועה מטעימה פחות מרביעית. ולפי"ז יהיה אסור ללעוס עצי קנמון בת"י גם להלבוש שמיקל בת"צ, דאף דל"ח שמא יבלע, אכתי אסור מטעם קבלתו שלא ליהנות דרך פיו. וכן בשאר ד' הצומות חוץ מט"ב לדעת הטור והמחבר הסבורים דנדונים כת"י משום דברצו תליין. וכן להרמ"א י"ל שלא השווה כל תעניות הציבור להקל אלא להחמיר. ויוצא לפי"ז דבט"ב יהיה מותר ללעוס קנמון לדעת הלבוש, ואילו ביתר ד' הצומות אסור. ויתכן דה"ה עישון ולעיסת טאב"ק להפוסקים המשווין אותן ללעיסת עצי קנמון דהכא, עי' ברכ"י (תקס"ז, א') ובה"ט (שם, ח') בשם שכנה"ג. ובפוסקים מובא להפך, דיש אוסרים בט"ב ומתירים בשאר התעניות. וצ"ל שנקטו כדבר פשוט שכל הנאות דרך פיו שוות, ושפיר אפשר למילף דין לעיסה בכדי ללחלח גרונו ודדמי לה מטעימת פחות מרביעית.